

Posudek oponenta disertační práce studenta Mgr. Michaela Poláka „Studentstvo v období poststalinismu: vysokoškolské instituce a proměny studentské participace v Československu (1956–1969)“ předkládané v roce 2024 na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK.

Stručná charakteristika práce

Absolventská práce Michaela Poláka si klade za cíl navázat na předchozí výzkumy Jaroslava Pažouta (s. 16)¹ a jemněji analyzovat utváření studentského sociálního hnutí zejména v jeho první fázi, tj. v období poststalinismu, tedy v letech 1956–1967. Autorovým záměrem zřejmě bylo pracovat s delším časovým úsekem proto, aby plastičtěji zachytil vznik a dynamiku studentského hnutí jako svěbytného sociálního fenoménu. Navíc chtěl přispět k současné debatě o povaze poststalinismu jako specifického historického období. Ve svém důrazu na první etapu ovšem upozadil zásadní vkročení studentských aktivistů do veřejného života v období pražského jara, ačkoliv je i tato etapa, soudě podle názvu práce, předmětem Polákova výzkumu. Práce tak působí disproporčně a nevyváženě. Teoretickou inspirací jsou pro autora především koncepty Axela Honnetha (teorie uznání) a práce historika E. P. Thompsona a historičky Katriny Navickas.

Stručné celkové zhodnocení práce

Jednu z největších slabin práce spatřuji v samotné volbě tématu. Autor přiznaně navazuje na svou diplomovou práci, kterou na stejném pracovišti obhájil v roce 2018². Své zásadní závěry, k nimž v této práci dospěl, publikoval o rok později v odborném časopise *Soudobé dějiny*.³ V navazujícím výzkumu, který představuje v této disertační práci, sice rozšiřuje zkoumané období i pramennou základnu, nepřináší ale žádnou novou, objevnou a precizně formulovanou výzkumnou otázku či tezi. Pramenná základna je sice obohacena o analýzu vybraných studentských časopisů, ale z mě nepochopitelných důvodů autor zcela opomíjí časopis *Student* (1965–1968). Autorovou nenaplněnou ambicí bylo také přispět k poznání období poststalinismu jako specifického, nikoliv přechodného, historického období. Práci pokládám za málo původní a není zřejmé, jaký je její přínos.

Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Způsob argumentace je často à la these. Autor sklouzává k povrchním charakteristikám a nedostatečně vysvětluje některá svá tvrzení (zejména v úvodních a konceptuálních kapitolách, ale i v dalších částech práce viz s. 58 an. popisující sovětský systém plánovaného hospodářství). Pro práci je typická izolovanost popisovaných jevů ve studentském hnutí od ostatních událostí ve veřejném životě. V úvodní kapitole (s. 30 an.) pokládám za problematické prosté přebírání statistických údajů ze statistické ročenky a sekundární literatury bez jakékoliv interpretace a zamyšlení se nad tím, jak s tímto typem dat pracovat.

Při hledání odpovědi na otázku „jak se povedlo původně malé skupině lidí, která si vytkla za svůj cíl vznik nezávislých studentských samospráv, prosadit svůj cíl“ určil pět základních rozporů, v nichž stranická rétorika narážela na dobovou realitu. Rozpory, které se týkají oblasti blahobytu, technického pokroku, pravdy a politické participace a jejich rezonancí ve studentském hnutí podrobně rozebírá na stranách 48–118 a právě tuto část pokládám za jádro disertační práce. Zkoumané období (1956–1967) svou délkou vysoce převyšuje průměrnou délku vysokoškolského studia a je tedy zjevné, že studentské hnutí se personálně proměňovalo. Tuto diskontinuitu student nijak nereflexuje a ve svém navíc výkladu skáče v čase bez ohledu na to, jak se měnila společenská situace a dobový kontext. Ačkoliv klade v úvodu důraz na vliv zkušenosti a emocí aktérů sociálních hnutí, o „svých“ aktérech hovoří až přezíravým způsobem, jako by citoval telefonní seznam. Ani u jednoho z někdejších studentských vůdců není uveden

¹ Jaroslav Pažout: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v 60. letech 20. století*. Praha 2008.

² Michael Polák: *Politika ulice. Studentské protesty v Praze v letech 1962–1967*. Diplomová práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin Filosofické fakulty UK, Praha 2018, 94 s.

³ Michael Polák, *Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM*, *Soudobé dějiny* 26, č. 2–3 (2019), s. 227–256.

ani stručný biogram v poznámce pod čarou, ani není zmíněno, jak je tato zkušenost poznamenala v jejich dalším životě. A že se v mnoha případech jedná o jména, o nichž je nejen v odborných kruzích, ale i v širší veřejnosti slyšet dosud (namátkou Jan Kavan, Ivan Dejmál, Karel Kovanda, Jiří Müller). Zrovna posledně jmenovanému je sice věnována bližší pozornost, nejen že není nijak ani naznačeno, jaký význam zrovna on hrál i v následujících desetiletích, ale ještě je navržen titulován přízviskem „svazák“ (sic!, s. 101), jako by si autor neuvědomoval, jaký význam má toto označení v dnešním jazyce. Podobně, když píše o deziluzích provázející neúspěch studentské stávky na podzim roku 1968, ani okrajově se nezmiňuje o tom, že právě z této deziluze vyrůstá Hnutí revoluční mládeže.⁴ Není pro zachycení dynamiky a emocí právě toto klíčový moment? Autora jakoby nezajímali aktéři, ale jakési jemné předivo čehosi neuchopitelného, co vede k aktivizaci lidí. Že jsou ale aktivizovaní konkrétní lidé, v nichž takováto zkušenost zůstává a nějakým způsobem se později transformuje pro aktivitu další, zůstává úplně stranou. Proč? Na stranách 63 a 64 Polák stručně zmiňuje kongres Mezinárodního svazu studentstva (MSS), který se měl konat v Praze v roce 1956 (mimočodem – uskutečnil se?). Akci zmiňuje kvůli plánům na zajištění materiálního komfortu, který měl být delegátům k dispozici, ale nijak blíže si MSS nevsímá, ačkoliv by pro zkoumání studentského aktivismu mohl být přínosný.⁵ Navíc dále, na straně 133, zmiňuje v souvislosti s erozí struktur Československého svazu mládeže (ČSM) dlouholetého mládežnického funkcionáře Zbyňka Vokrouhlického (nar. 1930), který byl v letech 1963–1969 právě předsedou MSS. O tom ale autor mlčí a zmiňuje ho jen jako „reformního komunistu“, bez dalšího kontextu.

Namísto konkrétních, opravdových lidí si autor vytváří rétorickou figuru, kterou nazývá ironickou metaforou Schrödingerův student. Označení snad odkazuje na didaktický model Schrödingerovy kočky, který konstruoval rakouský fyzik Erwin Schrödinger ve 30. letech 20. století, aby složitou kvantovou teorií a princip neurčitosti vysvětlil pomocí jistě značně zjednodušeného, ale alespoň funkčního modelu. Michael Polák chtěl svou konstrukcí vyjádřit určité napětí, které vzniká mezi ideálem a realitou (student jako nositel pokroku X student jako možný rebel), což nijak nesouvisí s problematikou, již se věnoval Schrödinger, a proto pokládám tuto aluzi za nefunkční.

2. Formální úroveň práce

Práce je psaná poměrně kultivovaným jazykem s minimem překlepů a pravopisných chyb. Poněkud rušivě vnímám užívání genderově korektního jazyka, jež spočívá v důsledném uvádění mužského i ženského rodu podstatných jmen (třeba „stranici a straničky“ zní až komicky, s. 20). Text je uspořádán poněkud chaoticky, některá tvrzení se opakují (např. pasáže o tzv. Socialistické ústavě z roku 1960, jimiž je zvláště první polovina práce doslova prošpikovává), postrádám zde jasněji a promyšleněji koncipovanou strukturu. Je také přetíženo rozsáhlými citacemi ze studentských časopisů (viz např. přepis povídky Krátké přátelství, s. 50–51, ad.). K práci s poznámkovým aparátem a citačním stylem nemám výhrady.

Po Úvodu následuje nečíslovaná část nazvaná „Teorie, metodologie, konceptualizace“, která se dále dělí do částí „O povaze poststalinismu“ a „Dynamika sociálního hnutí“. Další část, „Kontextuální kapitola“ (30–47), se dělí do tří podčástí: Studentstvo, vysoké školy a ČSM po válce; Odhalení kultu osobnosti a jeho dopady na československou společnost; Rok 1956 a studentské protesty. Výše uvedené dva bloky představují jakýsi širší kontext k pěti následujícím kapitolám (s. 48–118), které testují autorem vybrané základní rozpory mezi stranickou rétorikou a dobovou realitou (viz výše). Navazující kapitoly nazvané „Eskalace studentských problémů. Strahovské události a jejich vyšetřování.“ a „Vznik a zánik studentských struktur“ se nejvíce překrývají s dřívější diplomovou prací.

Na okraj podotýkám, že v historických oborech bývá zvykem, že disertační práce vycházejí s většími či menšími úpravami knižně. Jistě, jedná se o kritérium neformální a nijak závazné. U předložené práce si ale knižní publikaci nelze vůbec představit. Dokonce nemůžeme uvažovat ani o publikaci časopisecké, protože dva texty⁶, založené na tomto autorově výzkumu již byly publikovány a zárodky dalšího zde ani při největší snaze nenalézám. Z diplomové práce čerpá studie publikovaná v časopise

⁴ Jaroslav Pažout: *Hnutí revoluční mládeže 1968–1970: edice dokumentů*. Praha 2004.

⁵ Mikuláš Pešta: Polozapomenutý Listopad. Mezinárodní den studentstva a jeho překrývaná paměť. *Paměť a dějiny* 15, č. 3 (2021), s. 90–100.

⁶ Michael Polák, „We Want Light!“ Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in Post-Stalinist Era (1956–1968), *Journal of Modern European History* 20, n. 1 (2022), pp. 127–145; Michael Polák, Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM, *Soudobé dějiny* 26, č. 2–3 (2019), s. 227–256.

*Soudobé dějiny*⁷ a část disertace věnovaná Strahovským událostem se obsahově překrývá se studií, která byla publikovaná v *Journal of Modern European History*⁸.

3. Práce s prameny či s materiálem

Michael Polák pracoval se širokým spektrem archivních materiálů a s dobovým tiskem. Jak uvádím výše, není mi jasné, proč zcela ignoruje časopis *Student* (a také *Univerzita Karlova*). Zrovna jmenovaný se pokoušel svým zaměřením vymknout svazáckému zadání a stát se svébytným listem, nejen „závodním časopisem“. Tento ve své době vlivný časopis, jehož redakci tvořili mj. Tomáš Pěkný, Alexandr Kramer a Petr Feldstein, odbývá autor jedinou větou (s. 77). Zarážející také je, že nezohlednil některé zásadní práce, věnované vědeckotechnické revoluci či ožívování občanské společnosti v době pražského jara - zde mám na mysli především velmi objevné práce Jiřího Hoppeho⁹ - ani některé práce nové, zaměřené přímo na studentský aktivismus šedesátých let a jeho aktéry.¹⁰ *Student* se nesnaží polemizovat s některými závěry svých předchůdců, spíše nahodile opakuje již řečené, případně ilustruje na vybraných archivních pramenech předem přijaté teze.

4. Vlastní přínos

Student se pokusil nově promyslet poměrně dobře zpracované téma a s pomocí inspirativních teoretických konceptů nahlédnou „staré téma“ z nových perspektiv. V některých pasážích se uchyluje k příliš povrchním a nepromyšleným exkurzům (úvaha o pojetí pravdy v komunistickém hnutí, popis struktury vládnutí v komunistickém Československu, ad.). Autor se podrobněji zabývá radikálnější skupinou studentů, kteří usilovali o vytvoření vlastních struktur, nezávislých na ČSM. V této souvislosti hovoří o paradoxu, jenž představuje skutečnost, že řada těchto radikálů byla až zhruba do roku 1966 aktivními členy ČSM. Nerozumím tomu, v čem autor spatřuje onen paradox. Právě směr jeho uvažování, který si zvolil, by měl přesvědčivě odhalit, jak k podobnému obratu dochází. Navíc, přemýšlíme-li o společnosti, v níž existuje jediná masová organizace, není nijak překvapující, že se v ní profilují aktivní lidé, kteří se v nějaký moment radikalizují a obrací se proti své organizaci a její struktuře. Právě tento obrat stojí přeci v popředí autorovy pozornosti a jakoby mu zároveň unikal.

O radikální skupině studentů Michael Polák tvrdí (s. 113), že se pokládala za „ucelenou skupinu lidí, kteří se vnímali jako specifický politický subjekt, který se chtěl v budoucnu stále více podílet na politickém chodu společnosti (s. 113).“ Zajímaly by mě zdroje tohoto sebevědomí a odhodlání, ale také ideové inspirace, o něž se tito radikálové (J. Müller, L. Holeček, J. Kavan, J. Kohnová, V. Laštůvka, Z. Pinc) opírali.

III. Dotazy k obhajobě

Některé dotazy jsou formulovány výše v textu.

V čem spočívala proměna pojetí vysokoškolského studia od 50. do 60. let?

Jak pracujete s pojmem anomie (s. 39 a 43), který se objevuje v odlišných kontextech?

Opakovaně se objevuje nespokojenost studentů s vybavením kolejí a s nefunkční infrastrukturou. Jakou roli hrály přísliby plynoucí z vize blahobytu a vědeckotechnické revoluce jako takové při promýšlení kritiky reality? Nejedná se spíše o autorovu zpětnou projekci, v níž se pokouší konkrétní výhrady kategorizovat na základě intuitivně vybraných hodnot, resp. příslibů, které vyplývaly z komunistické ideologie?

Na s. 57 stojí: „Přeplněné koleje však přinášely další potíže, a to především hygienického rázu. Nebylo tak úplně výjimkou, že se po kolejích šířily nemoci, jako se stalo právě v říjnu roku 1967, kdy se na Strahově

⁷ Michael Polák, *Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM*, *Soudobé dějiny* 26, č. 2–3 (2019), s. 227–256.

⁸ Michael Polák, „We Want Light!“ Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in Post-Stalinist Era (1956–1968), *Journal of Modern European History* 20, n. 1 (2022), pp. 127–145.

⁹ Mám na mysli především: Jiří Hoppe: *Opozice 68: sociální demokracie, KAN a K231v období pražského jara*. Praha 2009; Týž: „O nový československý model socialismu“: čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech. Praha 2015.

¹⁰ Tomáš Libánek: *Skoro proti všem: časopis Student v nejslavnější éře československé žurnalistiky*. Praha 2019.

šířila salmonelóza.“ Domnívám se, že tato nemoc se šíří z infikovaného jídla, nikoliv vzduchem – nesouvisí tedy tato epidemie spíše s úrovní stravování než s přeplněností kolejí?

Na s. 80–82 informuje student o možnostech studentů cestovat do zahraničí. Jakou roli hrála Cestovní kancelář mládeže (CKM), která vznikla 1964 transformací cestovního odboru ÚV ČSM a o níž se zde nezmiňuje?

V textu se objevuje sousloví „řada vysokoškolských komunistů a komunistek“ (např. s. 97, 129, aj.) – koho tím má autor na mysli?

V závěru autor píše (s. 159): „Studentská kritická aktivita nepředstavovala abstraktní antikomunistický postoj, naopak, mířila tam, kde nebyly naplňované hlavní přísliby socialismu.“ Nemířila kritika, která byla konkrétní a ze zkušenosti vycházející, především tam, kde byl téměř každý jednotlivec dennodenně konfrontován s nějakým výrazným diskomfortem, bez ohledu na to, jaká měl očekávání, či jaké přísliby formulovala dobová socialistická imaginace?

IV. Závěr

Celkové hodnocení předložené práce pro mě není snadné – oceňuji zejména, že student v průběhu doktorského studia publikoval původní článek v zahraničním periodiku. Tím prokázal schopnost vystavět logický, strukturovaný a vědecky přínosný text. Bohužel ale tuto svou schopnost nebyl schopen uplatnit v rozsáhlejší a mnohvrstevnatější studii, jíž je disertační práce. Ta tak působí roztráštěně a nedostatečně promyšleně, s řadou povrchních zkratk. Vzhledem k dalším výše uvedeným výhradám se domnívám, že v takovéto podobě nesplňuje nároky, které jsou na takovýto typ práce kladeny. Předloženou disertační práci proto předběžně klasifikuji jako neprospěš.

V Praze dne 6. května 2024

Mgr. Marta Edith Holečková, Ph.D.